

РІШЕННЯ
щодо присудження наукового ступеня
доктора наук

Спеціалізована вчена рада Д 70.895.02 Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, місто Хмельницький, прийняла рішення щодо присудження наукового ступеня доктора юридичних наук **Пилипишина Павла Богдановича** на підставі прилюдного захисту дисертації «**Концептуалізація індивідуалізму у класичній філософії права**» у вигляді рукопису за спеціальністю 12.00.12 – філософія права 04 березня 2023 року, протокол № 2.

Пилипишин Павло Богданович, 1985 року народження, громадянин України.

У 2009 році завершив навчання у Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова і отримав повну вищу освіту освітньо-кваліфікаційного рівня «Магістр» за спеціальністю «Правознавство».

З жовтня 2022 року є науково-педагогічним працівником та обіймає посаду в.о. доцента кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова.

Дисертацію виконано на кафедрі теорії та історії держави і права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова.

Рекомендовано до захисту «26» грудня 2022 року.

Здобувач має 47 наукових публікації, зокрема: 1 одноосібна монографія, 21 стаття у наукових фахових виданнях України, 5 статей у двох закордонних виданнях і одному вітчизняному, проіндексованих у базі даних Scopus, Web of Science, а також 20 повідомлень на науково-практичних конференціях та інших наукових заходах.

Офіційні опоненти:

БЛІХАР В'ячеслав Степанович, доктор філософських наук, професор, директор Інституту управління, психології та безпеки Львівський державний університет внутрішніх справ, дав позитивний відгук із зауваженнями:

«1. Автором репрезентовано різні назви індивідуалізму, відповідно до історичних епох, в який він розвивався, зокрема: релігійно-прагматичний, ренесансний, гуманістичний, атомічний, раціональний, дуалістичний. Така тенденція є доволі новаторською, проте - не послідовною, оскільки відсутня пропозиція назви індивідуалізму в Античну епоху.

2. У другому розділі «Зародження гуманістичного світогляду в епоху античності як початок філософсько-правового осягнення індивідуалізму» аналізується філософсько-правова думка лише грецької культури, разом з тим, усім відомо про існування китайської, індійської та інших цивілізацій.

3. Недостатню увагу приділено впливу колективізму на розвиток індивідуалізму, адже індивідуалізм виник на протиставленні колективістським ідеям.

4. Останній, сьомий розділ роботи присвячений Німецькій класичній філософії, в якій аналізуються особливості індивідуалізму того періоду. Сам автор стверджує наступне: «німецька класична філософія - це останній період, в якому спостерігаємо бурхливий розквіт індивідуалізму, адже далі відбувається панування колективістських ідеологій. Саме тому, наше дослідження на цьому етапі завершується». Хотілося б у цьому розділі побачити аргументацію краху індивідуалізму та з'ясування причин, які призвели до цього»!

ГУРАЛЕНКО Наталія Анатоліївна, докторка юридичних наук, професорка, завідувачка кафедри теорії права та прав людини Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, дала позитивний відгук із зауваженнями:

«1. При здійсненні ретроспективного аналізу розвитку у класичній філософії права індивідуалізму (системи цінностей в якій індивід є центром уваги) одним із найфундаментальніших постає питання його взаємозв'язку із колективізмом (системою цінностей і норм, у яких добробут колективу займає найвищий пріоритет, а інтереси особистості підпорядковані інтересам соціальної групи). Дослідницька значущість цього зазначається й дисертантом. Погоджуємось із думками зазначеними у рукописі, що «кожному суспільству притаманні і колективізм, й індивідуалізм, який початок переважає, яку наповненість набуває кожне з понять, залежить від епохи, рівня матеріальної і духовної культури, місця розташування, конкретних умов, типу культур» (Д : 38); «Класичній філософії права притаманно на всьому історичному проміжку свого розвитку розділяти світ на ... індивідуалізм і колективізм» (Д : 79). Водночас, слід зазначити, що дослідження проблеми генези ідеї індивідуалізму у класичній філософії права у так званому «чистому» вигляді, залишаючи поза увагою питання її діалектичного взаємозв'язку із колективізмом не можна вважати обґрунтованим. За таких умов окреслена проблема постає так би мовити «замкнутою» й обмежується одностороннім виміром. Щоб запобігти цьому дисертанту слід було зазначити про змішані форми співіснування та кореляції філософсько-правових течій індивідуалізму та колективізму.

2. Досліджуючи індивідуалізм у площині перспективного еволюційного обґрунтування семантики сенсобуття у науковому світлі автор концентрує свою увагу на його проявах від філософської класики Античності, Середньовіччя, Відродження, Реформації, Нового часу, Просвітництва, Німецької класичної філософії (Д : 2, 22). Однак, у вищезгаданому контексті основна увага дисертаційного дослідження обмежується одностороннім теоретичним виміром. Не розкритим залишається інший важливий пласт проблеми – практичний, який дозволив би окреслити власне правові джерела буттєвості ідеї індивідуалізму.

Сучасний юрист, соціолог, політолог чи державний діяч не повинні обмежуватись розумінням та інтерпретацією суті теоретичної конструкції, не ставлячи питання щодо її реалізації. В іншому разі, перебуваючи відокремлено від дійсних потреб практики, ідея індивідуалізму залишатиметься мрією сьогодення. В розрізі цього, цікаво почути думку дисертанта щодо практичного значення одержаних результатів у законотворчості та правозастосуванні, зокрема як зазначено у рукописі, у випадках «підвищення ролі індивідуального інтересу у громадянському суспільстві» та «вдосконалення чинного права в частині індивідуальних прав людини» (Д : 34).

3. Констатуючи, що формування ідей індивідуалізму пройшло досить довгий етап розвитку, у рукописі дисертантом зазначено, «сучасна філософія, будучи складним і багатовимірним соціокультурним феноменом, що інтегрує в собі безліч різних напрямів, шкіл, концепцій, течій, у контексті свого розвитку може бути поділена на дві епохи: 1) класика (розвиток філософії з античних часів до середини ХІХ ст.) – європейська філософська традиція від греків до Німецької класичної філософії включно; 2) посткласика (розвиток європейської філософії з середини ХІХ ст. до сьогодні) – характеризує стан філософії «після класики» і включає як неокласичні, так і неокласичні філософські напрями» (Д : 63-64).

Водночас, визначаючи діалектику співіснування моделей класичної, неокласичної та посткласичної методологій праворозуміння, не зрозуміло, які критерії на думку автора є визначальними для їх вивчення та розмежування?

Крім того, не конкретизованим можна вважати й таке положення дисертаційного дослідження. Виокремлюючи філософсько-правові принципи гуманістичного індивідуалізму (Д : 395-396) зі змісту дисертаційного дослідження не зрозуміло як співвідносяться між собою такі з них як індивідуалізм, гуманізм, антропоцентризм, персоналізм.

4. У своєму дослідженні дисертант наголошує, що «індивідуалізм в ході історичного еволюційного процесу відтворив різноманітні суб'єктивні компоненти і цінності, принципи, норми, які були притаманні конкретному історичному періоду, чим акумулював аксіологічні, феноменологічні, антропологічні, соціокультурні вартісні атрибути і модуси «самості», які втілились в різні історичні види праматерії» (Д : 24). Враховуючи вищесказане, вважаємо за доцільне застерегти дисертанта від надмірної теоретичної ідеалізації та абсолютизації ціннісних субстратів, властивостей індивідуалізму, характеристики останнього переважно з точки зору своєї загальної значущості. Робота суттєво виграла б якби автор окрім аксіологічного виміру проблеми звернув більше уваги на синтез провіденціальної ролі даного феномену правової реальності з крайніх позицій його сприйняття – сакрального і профанного.

5. Ретроспективне дослідження появи та розвитку індивідуалізму у класичній філософії права часом дещо відходить від «класично сформованого». Йдеться про те, що текстуально подано здебільшого описове викладення думок різних поколінь філософів, що значно превалює над

викладенням авторських позицій та аргументацій з приводу цих думок й міркувань. Останнє у свою чергу применшує проведене автором рукопису дослідження».

РОМАНОВА Альона Сергіївна докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри теорії права та конституціоналізму Національного університету «Львівська політехніка», дала позитивний відгук із зауваженнями:

«По-перше, хотілося б почути думку дисертанта, що саме для нього є індивідуалізм: світогляд, політична ідеологія, індивідуальна риса чи моральна позиція, філософська теорія,

По-друге, на етапі формування індивідуалізму багато науковців підкреслювали схожість індивідуалізму з егоїзмом. Чи було це питання розкрито у ході дослідження індивідуалізму дисертантом?

По-третє, попри об'єкт дослідження, який полягає у розкритті індивідуалізму лише у класичній філософії права, хотілося б простежити взаємозв'язок з сучасністю, зокрема бракує висновків щодо перетрансляції особливостей класичного індивідуалізму у посткласичний».

На дисертацію та автореферат надійшли відгуки:

1. Відгук на реферат докторки юридичних наук, професорки, проректорки Львівського державного університету внутрішніх справ, Балинської Ольги Михайлівни. Відгук позитивний із такими зауваженнями:

«не зовсім зрозумілою видається необхідність такого структурного підрозділу роботи, як «Стан дослідження феномена індивідуалізму та його перспективні еволюційні обґрунтування у класичній філософії права» у Розділі 1 «Основоположні засади філософсько-правового дослідження індивідуалізму в класичній філософії права», оскільки у ньому має місце фактичний переказ наступних розділів дослідження. Тому автору роботи бажано було б детальніше аргументувати свою позицію щодо потреби у цій додатковій характеристиці всіх етапів класичного періоду розвитку індивідуалізму».

2. Відгук на реферат докторки юридичних наук, професорки, професорки кафедри правового забезпечення діяльності НГУ Київського інституту Національної гвардії України, Вовк Вікторії Миколаївни. Відгук позитивний із такими зауваженнями:

«по-перше, індивідуалізм, на нашу думку, в даній роботі окреслюється не об'єктивно, лише у позитивній манері. Разом з тим, надмірний індивідуалізм в історії сприяв безладу, знеціненню особистості, деморалізації тощо.

по-друге, автор у методології дослідження вказує на використання цивілізаційного підходу, однак розпочинає характеристику індивідуалізму з античної цивілізації, тоді як всім відомо, що античний світогляд не знаменує зародження цивілізації, яка існувала задовго до нього».

3. Відгук на реферат докторки юридичних наук, професорки, завідувачки кафедри правознавства ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» Лаврик Галини Володимирівни. Відгук позитивний із такими зауваженнями:

«Разом із тим, як і самій природі німецької класичної філософії, так і філософії Гегеля, як її частини, також притаманна дуалістичність, оскільки є періоди філософії цього мислителя, коли він відстоював індивідуальне начало в людині. Виникає запитання до дисертанта, чи розкрита така дуалістичність філософії Гегеля у дисертаційному дослідженні?»

4. Відгук на реферат доктора юридичних наук, професора, академіка (дійсного члена) НАПрН України, професора кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ, Костицького Михайла Васильовича. Відгук позитивний із такими зауваженнями:

«Втім, робота, при незаперечних здобутках, почасти хибує певними неточностями. Зокрема:

– у підрозділі 4.2. «Реформація як успадкований ренесансний феномен і його традиції в індивідуалізмі» не розкрито значення протестантизму для формування індивідуалізму;

– попри велике значення дослідження генези індивідуалізму, автор, на жаль, не проаналізував еволюцію індивідуалізму в Україні, хоча такий аналіз сприяв би належним і корисним висновкам щодо формування моделі індивідуалізму в Україні».

5. Відгук на реферат доктора юридичних наук, професора, професора кафедри гуманітарних дисциплін Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського, Турчака Олександра Володимировича. Відгук позитивний із такими зауваженнями:

«Вважаю, що теоретичне освоєння історичного досвіду виникнення і формування індивідуалізму, як форми суспільного розвитку в динаміці, його взаємодії з державою, повинно розглядатися з урахуванням національної специфіки певної держави. Тому робота суттєво збагатилася б, якби автор звернув увагу на такі детермінанти формування індивідуалізму як: національність, ментальність, релігійність різних країн».

6. Відгук на реферат докторки юридичних наук, доцентки, завідувачки кафедри філософії Національного університету «Одеська юридична академія», Смазної Ірини Сергіївни. Відгук позитивний із такими зауваженнями:

«– робота суттєво збагатилася б, якби автор узагальнив ознаки індивідуалізму різних епох і вивів поняття «класичного» індивідуалізму, надавши йому певних особливостей, відмінних від «посткласичного» індивідуалізму;

– попри численне використання у дисертації дослідницьких методів та підходів, П.Б. Пилипишин оминає увагою методи моделювання та

прогнозування, у зв'язку з чим у роботі відсутні рекомендації щодо формування індивідуалізму в Україні».

7. Відгук на реферат доктора юридичних наук, професора, Заслуженого юриста України, завідувача кафедри конституційного права та порівняльного правознавства Ужгородського національного університету, Бисаги Юрія Михайловича. Відгук позитивний із такими зауваженнями:

«можна вказати, на невикористання компаративістського методу, який мав би застосовуватися при порівнянні індивідуалізму у різні історичні епохи».

8. Відгук на реферат докторки юридичних наук, кандидатки філософських наук, професорки, завідувачки кафедри історії і теорії держави та права Запорізького національного університету, Удовики Лариси Григорівни. Відгук позитивний із такими зауваженнями:

«1) зі змісту реферату стає зрозумілим, що автор у пункті 4.3. «Реформація як успадкований ренесансний феномен і його традиції в індивідуалізмі» робить акцент на філософії Мартіна Лютера і його впливі на розвиток індивідуалізму. Хотілося би почути значення на формування індивідуалізму філософій інших реформаторів;

2) П.Б. Пилипишин досліджує класичну філософію права, однак не виокремлює класичні методи права. Тому виникає запитання, чи автор використовує ці методи у своєму дослідженні?».

У дискусії взяли участь члени спеціалізованої вченої ради:

ГРИЩУК О.В. (докторка юридичних наук, 12.00.12 – філософія права; членкиня спеціалізованої вченої ради). Виступ позитивний без зауважень

САВЕНКО В.В. (доктор юридичних наук, 12.00.12 – філософія права, член спеціалізованої вченої ради). Виступ позитивний із зауваженнями:

«Я хотів би звернути увагу шановного дисертанта на майбутнє щодо історичного методу, який дисертант згадує неодноразово, то деякі історичні періоди, неоднозначно ним трактуються. Зокрема, у вас еллінізм – це занепад полісної держави і завоювання Третьою римською імперією. Еллінізм – це завоювання Грецією і Олександром Македонським Персидської імперії, це, так звана, зустріч двох імперій, двох світів, де одним з центрів був Єгипет. І кінець еллінізму – це завоювання Августом Єгипту і тоді настає Римська доба. Я власне до змісту не маю жодних зауважень, але є певні застереження щодо періодизації.

В радянській історіографії Середньовіччя закінчувалось іспанським миром Тридцятилітньої війни 1648 року, але сучасна українська історіографія відмовилась від цього і тепер ця доба завершується великими географічними відкриттями. Тому дата закінчення Середньовіччя і початку Нового Часу зсунулась на 100 років.

Вам вже задавали питання по Реформації, ваше авторське бачення, що ця доба зосереджувалась навколо Лютера, але, на мою думку, спочатку варто було вказати про чотири течії Реформації».

ЦИГАНЮК Ю.В. (докторка юридичних наук, 12.00.12 – філософія права; членкиня спеціалізованої вченої ради). Виступ позитивний із зауваженнями:

«Як побажання, хочу зацентувати увагу на кожному з періодів. Якщо ми візьмемо Античність, мені не вистачило дослідження ідеї індивідуалізму у міфах Древньої Греції, Риму. Якщо ми беремо Середні віки, у вас надзвичайно гарно розписані принципи і, зокрема, згадується принцип гуманізму, але з цієї точки зору я би розширила ваше дослідження щодо інквізиції. Окрім того в цей період відбувались такі події, які не могли не вплинути на цю концепцію, що пов'язані із епідеміями».

СТЕЦЕНКО В.Ю. (докторка юридичних наук, 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право; членкиня спеціалізованої вченої ради). Виступ позитивний із зауваженнями:

«Було б дуже добре, якби здобувач приділив увагу аналізу співвідношення індивідуального та колективного інтересу».

НАЛУЦИШИН В.В. (доктор юридичних наук, 12.00.12 – філософія права, член спеціалізованої вченої ради). Виступ позитивний із зауваженнями:

«Погоджуюсь з Наталією Анатоліївною щодо того, що поза увагою залишився праксеологічний підхід.

Також вважаю за доцільне більше б уваги приділити в проекції результатів дослідження в правозастосовну та правотворчу сфери.

Також варто було б дослідити співвідношення категорій «особистість» та «індивідуальність», від цього робота б стала більш об'ємною».

БРИГІНЕЦЬ О.О. (доктор юридичних наук, 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право; член спеціалізованої вченої ради). Виступ позитивний без зауважень.

При проведенні таємного голосування виявилось, що із 17 членів спеціалізованої вченої ради, які взяли участь у голосуванні (з них 6 докторів наук за профілем дисертації), проголосували:

«За» – 17 членів ради,

«Проти» – 0 членів ради,

недійсних бюлетенів – 0.

ВИСНОВОК

спеціалізованої вченої ради Д 70.895.02 Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова по дисертації Павла Богдановича Пилипишина на тему «Концептуалізація індивідуалізму у класичній філософії права», яку подано на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права

Наукове завдання, за розв'язання якого здобувач заслуговує присудження наукового ступеня. Дисертація Пилипишина Павла Богдановича на тему «Концептуалізація індивідуалізму у класичній філософії права» є кваліфікаційною науковою працею, що містить нові науково обґрунтовані результати, які розв'язують конкретне наукове завдання – концептуальне розкриття наукового погляду на виникнення та розвиток індивідуалізму у класичній філософії права.

Дисертацію виконано відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затверджених Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р., у межах науково-дослідної роботи кафедри теорії та історії держави і права Хмельницького університету управління та права «Теоретико-історичні проблеми розвитку держави і права» на 2017-2023 роки (номер державної реєстрації 0117U000103), що є складовою наукової теми Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» на 2013–2016 роки (державний реєстраційний номер 0108U008927) та на 2017-2026 роки (державний реєстраційний номер 0117U000103).

Актуальність теми дисертаційного дослідження полягає в тому, що індивідуалізм – це постійна сутність в історії філософсько-правової думки, однак, вона позначена і сутнісними змінними властивостями. В історії філософії права констатовані різноманітні соціальні, культурні, політичні, правові форми індивідуалізму, які згодом трансформувалися у сучасні концепції цього феномена та стали топосом розвитку різних історичних видів індивідуалізму. Відтак, індивідуалізм в ході історичного еволюційного процесу відтворив різноманітні суб'єктивні компоненти і цінності, принципи, норми, які були притаманні конкретному історичному періоду, чим акумулював аксіологічні, феноменологічні, антропологічні, соціокультурні вартісні атрибути і модуси «самості», які втілились в різні історичні види праматерії як начала матеріального і духовного індивідуалізму.

Ціннісні засади індивідуалізму сягають глибинних світоглядних засад мислення, а також виходу за межі його існування, а саме у філософсько-правову класику, в якій зароджуються психологічно виразні ідеї, без яких він не постав би у сформованій повноцінній філософсько-правовій течії. Саме через класичну філософію права візуалізується історичний досвід

осмислення причинно-наслідкових проблем людства та становища індивіда у сучасному світі, наявності прихованих резервів для власного розвитку. У зв'язку з недостатньо вивченою класичною філософією права тенденції до розширення сфер індивідуального впливу, унеможлиблюється сучасне панорамне відображення його смислової всесторонності і багатогранності. Позичується необхідність детального філософсько-правового осмислення логосу людини у світі у ракурсі філософсько-історичного процесу. Важливо визначити місце людини у суспільстві на кожному етапі її розвитку, адже такий науковий правовий діалог резонує із сучасним місцем людини, сенсом її життя, змістовним характером залежності всіх перспектив суспільних зв'язків та відносин з метою подолання у тому числі і новоявленого квієтизму, тобто пасивного людського безчасного ставлення до реальності.

Найбільш суттєві результати та ступінь їх наукової новизни полягають в такому:

уперше:

1) доведено, що прояв ставлення індивіда до своїх внутрішніх відчуттів, свого «я», соціальних і релігійних норм, універсальних структур життя спостерігався значно раніше, ніж побутувало уявлення про самоусвідомлення, це дало підставу виявити так званий «протоіндивідуалізм»;

2) досліджено, що в гомерівському епосі містяться перші джерела ідеї індивідуалізму, коли індивідуальна свідомість виходить за межі колективного мислення роду;

3) встановлені принципи теологічного права, які посприяли виникненню індивідуалізму в християнську епоху (християнський індивідуалізм), а саме: теоцентризм, креаціонізм, антропоцентризм, гуманізм, персоналізм, рівність та справедливість, відповідальність та свобода волі;

4) запропоновано означити філософсько-правові принципи гуманістичного індивідуалізму: гуманізм, антропоцентризм, деїзм та паритетність, самоцінність, суверенність, автономність, самопізнання, натуралізм, гармонійність, раціоналізм, моральність, свобода та відповідальність, толерантність;

5) виявлено, що, висунувши гасло мирського активізму у вигляді трудової діяльності, відповідального ставлення до своєї праці, справи як головного земного обов'язку, Лютер став засновником специфічного виду індивідуалізму – індивідуалізму у вигляді трудової протестантської етики (трудоий індивідуалізм);

6) встановлено, що, епоха Нового часу, відкривши принцип індивідуальної свободи, який є одним із найголовніших принципів індивідуалізму – розвернула зацікавлення до природних прав людини, місця людини у державі, взаємозв'язку громадянина і держави. Новий атомічний індивідуалізм (індивідуалізм, відповідно до якого людина – це атом, який є автономний, незалежний, самобутній) перевернув державно-правове життя, змінив свідомість тогочасної людини, трансформував правове мислення суспільства;

7) доведено, що індивідуалізм у німецькій класичній філософії – це дуалістичний індивідуалізм, оскільки у вирішенні практично будь-якого питання у ньому наявні суперечливі тенденції, що також сприяло спробам або штучно розділяти ці тенденції, або по-новому синтезувати їх.

удосконалено:

8) теоретичні погляди на індивідуалізм в історичній ретроспективі та встановлено два важливі факти його філософсько-правового розгляду:

а) порівнювати індивідуалізм можна завжди двояко. Перший шлях – це порівняння індивідуалізму через призму теперішнього правового розуміння. У такому випадку завжди віднайдемо ознаки, які свідчать про «недорозвиненість» цього правового явища. Другий шлях – це порівняння розуміння індивідуалізму з попередніми епохами. У разі такого порівняння завжди віднайдемо аргументи на користь розвитку цього філософсько-правового явища;

б) дуалізм поглядів і думок був притаманний будь-якій епосі. Тому завжди можемо аргументувати як на користь існування індивідуалізму, так і навпаки;

9) теоретичні підходи щодо виявлення в античній філософії кількох основних етапів у філософсько-правовому осмисленні проблем людини: перший етап – дофілософська традиція; другий етап – розпад старого родового ладу у грецьких містах-державках, процвітання рабовласництва та трансформація попередніх традицій; третій етап – досократичний, пов'язаний з розвитком двох філософсько-правових шкіл: атомізму та софізму; четвертий етап пов'язаний з життям і діяльністю таких видатних грецьких філософів, як: Протагор, Сократ, Платон і, особливо, Аристотель; п'ятий етап – елліністичний, коли з'являється низка філософсько-правових шкіл: академіки (платонівська Академія), стоїки, епікурейці, кініки тощо;

10) філософсько-правову тезу, що атомізм та софізм здійснили своєрідний «прорив» в історії філософії права, адже без їх існування неможливіювалася б практична реалізація індивідуалізму в подальшому;

11) розуміння того, що індивідуалізм в епоху Середньовіччя можна було б назвати християнським або релігійно-прагматичним. Очевидним є той факт, що релігійно-прагматичний індивідуалізм не наділений «класичними» ознаками сучасного індивідуалізму, а тому його розуміння відмінне від теперішнього;

12) твердження, що у формуванні гуманістичного індивідуалізму найбільшу роль зіграли гуманізм та антропоцентризм, які посприяли щоб у новому типі індивідуалізму первинними були принципи самоцінності людини, гармонійність, згідно якими бажання людини чи то духовні, чи матеріальні є у центрі всього;

13) тезу про присутній пріоритет раціонального у добі Просвітництва, що означає пріоритет людського розуму, де розум має безмежні можливості та здатен забезпечити внутрішньою свободою людину. Тому на перший план висувається поширення обов'язковості постійного розвитку мислення та пропагування наукових знань. У результаті запропоновано: індивідуалізм в

епоху Просвітництва вважати раціональним індивідуалізмом, якому притаманна система властивостей, пов'язаних зі змінами у людській свідомості, свободою, рівністю, природними та індивідуальними правами людини, приватними інтересами людини та суспільно-правовими змінами;

14) розуміння того, що класична німецька філософія до аналізу взаємозв'язку людини і світу підходить якісно по-новому, осмислюючи людину, насамперед, як активну істоту, що впливає на світ і конструює його.

дістали подальшого розвитку:

15) філософсько-правові ідеї софізму та подальший їх розвиток у філософії права Сократа – це розквіт індивідуалізму, адже відповідно до їх уявлень людина – головний чинник у розвитку держави і права. Принцип самоцінності індивідуального «Я» є основним принципом для цього етапу. Аристотель та Сократ закріпили за людиною моральний авторитет перед законом та державою. Вперше розкривається не лише внутрішній світ людини, відстоюється її автономія та незалежність, а й розширюються філософсько-правові уявлення про свободу, рівність, справедливість;

16) дослідження фундаментальних ідей Античності, які стали основою ренесансного індивідуалізму, а саме: філософсько-правові ідеї гармонійності природи людини; ідеї звернення до природних основ людини; філософсько-правова ідея поєднання природного і розумово-духовного начал в людині; ідея самоцінності, гідності та автономії людини;

17) дослідження правової ідеології епохи Відродження, яка здійснила прорив у формуванні нового філософсько-правового мислення, фундаментом якого є розуміння того, що індивідуальне судження є основою філософсько-правової істини і в її виявленні величезну роль відводиться особистості, адже вона є суб'єктом дійсності та права. Підваленою правової культури Відродження є усвідомлення людиною своєї індивідуальності, права на власну самобутність, самосвідомість, життєвий простір, реалізацію себе і доступ до благ світу;

18) дослідження узгодження суспільних та індивідуальних інтересів через розкриття філософсько-правової позиції М. Монтеня, який, продовжуючи лінію паритетності, висунув своє бачення. З одного боку, на його думку, людина не повинна надавати пріоритет власним інтересам незважаючи ні на що, але, з іншого боку, підпорядковуючи своє життя суспільним нормам та інтересам не має розчинятися у суспільному життєвому вирі. Отже, особистісні інтереси не повинні зазнавати шкоди від суспільних;

19) дослідження епохи Реформації та встановлення основного підсумку цієї доби – звернення до гідності та самостійності особистості. Філософсько-правове вчення Реформації започаткувало нову ідеологію, згідно з якою людина почала самостійно мислити, мати можливість для самовизначення, дбати про власні інтереси та вигоди;

20) дослідження філософсько-правового мислення Нового часу, яке відчуло на собі вплив натуралістичних поглядів, атомістично-механістичного мислення, де людина – це природна істота і за законом природи має право

відстоювати своє життя, свободу і власність. У результаті відбувається атомізація суспільства, де кожна людина – індивід (самостійний атом);

21) дослідження філософсько-правових та догматичних новацій у епоху Просвітництва, котрі впливали на утвердження індивідуалізму, зокрема: утворення природних прав людини та їх нормативне закріплення; акцентування на необхідності в самопізнанні, самооцінці та самоствердженні; розкріпачення самосвідомості людини; організація активного, діяльнісного ставлення до світу; акцентування на вільній, здатній до самовизначення особистості; декларування рівності соціальних можливостей та права кожного громадянина реалізувати свої природні індивідуальні нерівності; забезпечення вільного вияву індивідуальної ініціативи; формування нової системи цінностей, яка стала позитивно зверненою до людини; утвердження державно-правового ідеалу; порядок створення демократичних форм правління;

22) дослідження філософії Канта, який навів такі індивідуалістичні ідеї: все у світі має значення лише як засіб, і тільки людина – мета сама в собі; людина є моральною особою, наділеною гідністю, автономією та незалежністю; людина є законодавцем теоретичної та практичної діяльності; людині притаманне виведення з актів суб'єктивності доказів існування зовнішнього світу; будь-якій дії передують не людина, а свободна воля, яка є носієм індивідуалізму; основою моралі є почуття провини, трансцендентальним, глибинним джерелом якої є свобода волі; засвідчення тотожності вільної волі з моральним діянням та рівнозначних моральних можливостей та; розкриття буття як продукту творчої свободи людини, її діяльності; людина є особистістю завдяки наявності у неї самосвідомості; людські дії мають бути моральними та полягати в злагоді з апіорним обов'язком, своєю чергою, розум їй нагадує про необхідність слідувати надприродним вимогам обов'язку; духовність є основою моральності, практичного розуму, яка виявляється внутрішньою єдністю нематеріальності особистості; обґрунтування вільного самовизначення індивіда як прояв всезагального, розумного, морального, трансцендентального начала, однією з вимог якого постає сумісність свободи дії індивіда зі свободою дії кожного іншого.

Обґрунтованість і достовірність отриманих наукових результатів, висновків та рекомендацій. Висновки, пропозиції та рекомендації, сформульовані в дисертаційній роботі, достатньою мірою науково обґрунтовані і достовірні. Вони побудовані на основі особистого дослідження і критичного осмислення дисертанткою чисельних наукових і нормативних джерел.

Обґрунтованість і достовірність одержаних результатів забезпечується використанням комплексу загальнотеоретичних і спеціально-наукових методів і включають в себе комплексне поєднання загальнонаукових та спеціально-юридичні методи наукового пізнання, зважаючи на особливості предмету та об'єкту, мети та завдань дисертаційної роботи.

Практичні результати роботи, їх рівень і ступінь використання. Результати дисертаційного дослідження становлять науково-теоретичний та практичний інтерес. Зокрема, положення і висновки дисертації можна застосувати у науково-дослідній роботі – для більш ґрунтовного дослідження індивідуалізму у філософії права; у законотворчості – для вдосконалення чинного права в частині індивідуальних прав людини.

Рекомендації стосовно подальшого використання отриманих у роботі результатів. Наукові результати можуть бути використані у правореалізації та правозастосуванні – для підвищення ролі індивідуального інтересу у громадянському суспільстві; у навчальному процесі – при викладанні в юридичних та інших гуманітарних навчальних закладах таких курсів, як «Філософія права», «Загальна теорія держави та права», «Соціологія права».

Ступінь впровадження (використання) результатів роботи на момент її захисту. Основні висновки та узагальнення дослідження оприлюднено на таких наукових заходах: Міжнародна науково-практична конференція *«Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи»* (м. Дніпро, 3–4 квітня 2020 р.); Міжнародна науково-практична конференція *«Пріоритети розвитку юридичних наук у XXI столітті»* (м. Одеса, Україна, 10–11 квітня 2020 р.); Міжнародна науково-практична конференція *«Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права»* (м. Львів, 19–20 червня 2020 р.); Шоста всеукраїнська мультидисциплінарна конференція *«Чорноморські наукові студії»* (м. Одеса, 15 травня 2020 р.); Міжнародна науково-практична конференція *«Особливості розвитку законодавства України у контексті євроінтеграційних процесів»* (м. Харків, 5–6 червня 2020 р.); Міжнародна науково-практична конференція *«Сучасне правотворення: питання теорії та практики»* (м. Дніпро, 5–6 червня 2020 р.); Міжнародна науково-практична конференція *«Актуальні питання правової теорії та юридичної практики»* (м. Одеса, Україна, 7–8 серпня 2020 р.); Міжнародна науково-практична конференція *«Юридичні науки: проблеми та перспективи»* (м. Запоріжжя, 26–27 червня 2020 р.); Міжнародна науково-практична конференція *«Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина»* (Запоріжжя, 26–27 червня 2020 р.); Міжнародна науково-практична конференція *«Актуальні питання реформування правової системи України»* (м. Дніпро, 3–4 липня 2020 р.); Міжнародна науково-практична конференція *«Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення»* (м. Запоріжжя, 24–25 липня 2020 р.); Міжнародна науково-практична конференція *«Особливості розвитку законодавства України у контексті євроінтеграційних процесів»* (м. Харків, 31 липня – 1 серпня 2020 р.); Міжнародна науково-практична конференція *«Шляхи вдосконалення нормативно-правової бази України як основи сталого розвитку суспільства»* (м. Харків, 4–5 вересня 2020р.); Міжнародна науково-практична конференція *«Актуальні проблеми реформування системи законодавства України»* (м.

Запоріжжя, 29–30 січня 2021 р.); Міжнародна науково-практична конференція *«Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України»* (м. Львів, 29–30 січня 2021 р.); Міжнародна науково-практична конференція *«Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети»* (м. Одеса, Україна, 22–23 січня 2021 р.); Міжнародна науково-практична конференція *«Вплив юридичної науки на розвиток міжнародного та національного законодавства»* (м. Харків, 19–20 лютого 2021 р.); Міжнародна науково-практична конференція *«Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні»* (м. Одеса, Україна, 12–13 лютого 2021 р.); Міжнародна науково-практична конференція *«Право як ефективний суспільний регулятор»* (м. Львів, 19–20 лютого 2021 р.); Міжнародна науково-практична конференція *«Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні»* (м. Запоріжжя, 26–27 лютого 2021 р.).

Повнота викладення наукових і прикладних результатів дисертації в опублікованих роботах, особистий внесок дисертанта в публікаціях, кількість публікацій, їх обсяг і рівень видання. На підставі вивчення дисертації здобувача, реферату дисертації, наукових праць здобувача спеціалізована вчена рада робить висновки про відсутність плагіату та відповідність дисертаційної роботи вимогам академічної доброчесності. Основні результати дисертації висвітлено в 47 наукових публікаціях, зокрема: в одноосібній монографії, у 21 статті у наукових фахових виданнях України, у 5 статтях у двох закордонних виданнях і одному вітчизняному, проіндексованих у базі даних Scopus, Web of Science, а також у тезах 20 повідомлень на науково-практичних конференціях, проведених в Україні. Публікації повністю відображають зміст дисертації. Реферат відповідає змісту дисертації.

Оцінка мови і стилю дисертації. Роботу виконано українською мовою. Мова і стиль дослідження відповідають вимогам, що висуваються до наукової праці. Дисертація та реферат відповідають встановленим вимогам.

Відповідність дисертації визначеній спеціальності. Напрямок дисертаційного дослідження відповідає паспорту спеціальності 12.00.12 – філософія права та профілю спеціалізованої вченої ради Д 70.895.02.

Спеціалізована вчена рада вважає, що дисертація Пилипишина Павла Богдановича на тему «Концептуалізація індивідуалізму у класичній філософії права» заслуговує на позитивну оцінку, є самостійним науковим дослідженням, в якому отримані нові науково обґрунтовані результати, що дозволяють автору досягти поставленої мети. Дисертаційна робота відповідає вимогам Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 1197 від 17.11.2021 р., а її автор – Пилипишин Павло Богданович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права.

На підставі результатів таємного голосування та прийнятого висновку спеціалізована вчена рада присуджує Пилипишину Павлу Богдановичу науковий ступінь доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права.

Головуючий на засіданні спеціалізованої вченої ради Д-70-895-02 Олександр БУХАНЕВИЧ

Вчена секретарки спеціалізованої вченої ради Д-70-895-02 Олена ЧЕРНЯК

«04» березня 2023 року